

EEN

‘Schitterend’

The New York Times

MERKWAARDIG

LEVEN

Melodie, harmonie en

ritme in de wereld

LANG

van de klassieke muziek

KLASSIEK

JEREMY DENK

SPECTRUM

I.

De vroegste lessen

SPEELLIJST

|| Saint-Saëns: Symfonie nr. 3 in c-klein ('Orgelsymfonie'), tweede deel

|| Mahler: Symfonie nr. 1 in D-groot ('Titan'), eerste en vierde deel

|| Clementi: Sonatine in F-groot, op. 36, nr. 4 (zoveel als je kunt verdragen)

Mijn vader was een monnik. Het is grappig om dit te laten vallen in een gesprek en te wachten op de vertraagde reactie. 'Voor ik werd geboren!' voeg ik er met een knipoog aan toe. Toen ik klein was, mocht mijn pa graag verhalen vertellen over zijn decennium in de kerk. Een oudere broeder weigerde om door de gang naar het toilet te lopen en had een emmer in zijn kamer – zijn bijnaam was 'Knalemmer'. Op een ochtend leegde hij de emmer uit zijn raam en kwam de inhoud op een schilderij in de kapel daaronder terecht. Dit werd bekend als 'Het wonder van de wenende madonna'. Pa vertelde me ook over zijn kamergenoot, frater Lawrence, een briljante denker die zich niet baadde, die 'oogde als een aap en nog beroerder rook'. Lawrence onderwees mijn vader in Dante tot hij en zijn geuren mysterieus werden weggetoverd richting Rome. Mijn favoriete personages waren de pittige nonnen die mijn vader ontmoette toen de abdij hem naar de katholieke Notre Dame-universiteit zond en die tijdens footballwedstrijden alles bij elkaar vloekten.

Door deze verhalen vonden mijn broer en ik het klooster intrige-

rend. We namen aan dat het iets was waar je heen ging voor de lol, zoals een pret- of vakantiepark. ‘Waarom ging je weg?’ vroegen we, niet beseffend dat we feitelijk ons eigen recht op bestaan betwistten. Hoewel hij altijd hetzelfde antwoord gaf, liet hij ons erop wachten. Door al die godsdienstige jaren gaf hij wanhopig graag een show weg en geen enkel publiek was hem te klein of te goedgelovig. Hij overdreef enorm, met veel gefrons en gezucht, waarbij hij schijnbaar schroeiende herinneringen en schimmen van existentiële twijfel van zich afschudde, tot hij uiteindelijk zei: ‘Ik kon gewoon niet tegen de gebraden kip.’

We wisten niet waarom dit grappig was en pa liet zijn favoriete zinnen altijd volgen door het trekken van een ernstig, bijna woevend gezicht, zodat je niet wist of je wel mocht lachen. Ik herinner me dat ik die zelfde gelaatsuitdrukking jaren later ook zag, net nadat ik mijn ouders naar een aanleunwoning had verhuisd. We zaten aan de lunch. Er kwam een ambulance met zwaailicht het parkeerterrein op gereden. ‘Daar komt de vleeswagen,’ zei pa, terwijl hij zijn blik liet vallen op een buurman, die in een rolstoel aan een zuurstoftank hing. We hadden allemaal het gevoel dat we moesten lachen, maar hij behield zijn nadenkende blik, die hij vasthield als een pedaaltoon in muziek, waarmee hij de waarheid achter de punchline benadrukte.

In het seniorencomplex nam ma mijn vader mee naar schrijfklas. Daardoor kregen mijn broer en ik eindelijk serieuze antwoorden over het verleden. De voornaamste klassenopdracht was namelijk het schrijven van een autobiografisch relaas. Pa klaagde wel, maar je kon zien dat hij er dol op was. Hij verschanste zich in zijn kamer, waarbij hij als een wilde op zijn toetsenbord tikte, als een journalist

met een deadline. De resulterende autobiografie* – ‘De demythologisering van ome Joe’ – is geschreven in een curieuze hybride stijl, ergens tussen Boswells *Life of Samuel Johnson* en een sketch van Rodney Dangerfield. Zijn verheven zinnen zijn té verheven (‘Zoals zal blijken uit de teneur van de volgende amper historische en ongetwijfeld enigszins fictieve levenshoofdstukken, waarvan ik het op schrift stellen nu onvermijdelijk acht, is mijn leven verre van heroïsch geweest.’). De grappen lijken zichzelf in de staart te bijten en in de maling te nemen. Er zijn lange feitelijke passages waarbij hij speciaal plezier lijkt te scheppen in het vervelen van de lezer. Maar nu en dan glipt er een oprechte beschrijvende zin door de kieren die je hart breekt.

In het eerste hoofdstuk zinspeelt hij op een enorm schuldgevoel en weigert hij een oorzaak te specificeren. Schuld om de schuld zelf. Pa groeide op in de buitenwijken van Chicago: een Ierse moeder, een Beierse vader. De patriarch wordt het minst genoemd, maar je voelt dat hij de schurk van het verhaal is: inhalig, straffend, streng. Mijn vader ontvluchtte het gezin door zich op de wetenschap te storten: DeKalb-universiteit, vervolgens een baan als chemisch ingenieur in New Jersey. Dat duurde een paar jaar. Als je niet van de geur van de New Jersey Turnpike houdt, kun je hem de schuld geven.

Maar op dit punt in zijn autobiografie duikt er, zonder uitleg, een nieuwe verhaallijn op: een interesse in theater, poëzie en literatuur.

* Toevallig kreeg ik in die tijd zelf mijn boekdeal rond – een contract voor het boek dat je nu leest – wat met veel poeha werd aangekondigd in *The New York Times*. Dit ontlokte mijn ouders heel wat: ‘O, dus nu ben je zeker een hele meneer?’ en ‘Weet je wel zeker dat je je wilt verlagen tot eten met ons?’ enzovoort. En vervolgens wist mijn vader, in een waarlijk hilarische wending, zijn boek af te ronden in de tijd die het mij kostte om een bestandsnaam voor dat van mij te kiezen. Hij mailde het me, zelfvoldaan, en met twee woorden: ‘Klaar – pa.’

Feiten legden het af tegen schoonheid. Pa ging regelmatig naar New York waar hij bohemiencafés bezocht, ver weg van zijn reageerbuizen. En daar, in dat oord van zonde (waar ik nu woon), omringd door acteurs (die ik mijd) en schijnbaar op zoek naar avontuur en vrijheid, ontmoette hij het laatste wat je daar zou verwachten: een aardig katholiek meisje, Mary Elise Rafferty, uit East Orange, New Jersey. De droom van een creatief leven week. Een jaar later trouwden ze: ‘Wat ze liefde op het eerste gezicht noemen, maar je beter kunt omschrijven als een daad van wanhoop van beide kanten.’ Maar Mary Elise had astma, die tijdens hun huwelijksreis uitliep op een longontsteking en later chronische bronchitis, waaraan ze op 3 december 1955 overleed, drie jaar na hun huwelijk. Ze waren niet in staat om hun huwelijk te consumeren.

Na haar dood verloor de wetenschap voor hem alles wat er nog restte van haar vluchtige glans. Pa ging bijbelstudie volgen. Dat was niet genoeg en dus: op naar het klooster, voor tien jaar. In mijn leven is er tot nu toe niets wat in de buurt komt van een dergelijk gebaar; van alles afstaan van wat je hebt en van het opgeven van jezelf en je ambitie. Toch voel ik dat zijn keuze niet honderd procent werd ingegeven door het geloof. Er speelde ook een esthetisch element. Hij wilde dolgraag een morele daad stellen die tegelijk mooi was. Pa en ik wisselden vaak bedachtzame blikken omdat we diezelfde onderliggende neiging deelden: een allesoverheersend zwak voor kunst en ideeën, en een voorzichtige ironie tegenover mensen. Als de boot zinkende was en de keuze ging tussen het redden van meer passagiers of van het laatste exemplaar van Bachs *Matthäus-Passion* zouden we allebei aarzelen.

En terwijl de seksuele revolutie het brave Amerikaanse kerngezin op zijn kop zette, de burgerrechtenbeweging woedde en de Vietnamoorlog escaleerde, dompelde pa zich onder in de bijbel, bestudeerde hij Dante en Homerus, haalde hij een doctoraat in de

scheikunde – zodat hij les kon geven aan het Belmont Abbey College – en werd hij als priester in alle kerkelijke plechtigheden gewijd. Maar zijn schuldgevoel vond een listige nieuwe aanvalsstrategie. Terwijl de wereld streefde naar rechtvaardigheid had hij het gevoel dat hij een vorm van escapisme bedreef – toewijding aan God was een grotere morele tekortkoming dan alle andere. Hij ontvluchtte het katholicisme in mei 1969 en werd in Tennessee aangehouden wegens te hard rijden. Ik werd geboren in mei 1970. Pa gaf me de naam Martin als middelste naam, naar Luther King jr., als symbool voor wat hij had gemist.

De memoires van mijn moeder laten een scherpe maar hilarische scheidslijn in de familie zien: omzichtige en oppassende brave types aan de ene kant en wildebrassen uit de zuidelijke moerassen aan de andere kant. Haar moeders voorouders waren Zweedse lutheranen, maar haar vader Orville kwam uit New Orleans. Orvilles tante Zelda werd bij een warenhuis ontslagen wegens diefstal. Ma beschrijft het moment waarop Zelda gedwongen was bij hen in te trekken:

‘Zelda arriveerde werkeloos, en te zwaar, met hoge bloeddruk, diamanten ringen, bontjassen, dure kleren, haar liefde voor feestjes, drank, overdadig New Orleans-voedsel en een glimmend zwarte vleugelpiano.’

Merk op hoe ze die piano toevoegt, aan het eind van een lijst van decadente, onnodige en gevaarlijke zaken.

Orville had een reeks fatsoenlijke banen in de auto-industrie en dus leefden ze in welstand tijdens de Depressie, met geld in overvloed

‘Een continue stroom mannen en vrouwen belde aan de achterdeur om te bedelen. Millie of moeder deden dan open en duwden mij achter de deur. Er werden regelmatig sandwiches, koffie, water en restjes van de vorige avond uitgedeeld aan de mensen die achter op de trap zaten. Ze werden nooit binnen gevraagd.’

‘Ze werden nooit binnen gevraagd’: een klassieke zin voor ma. Je kunt niet uitmaken of ze deze grens aan vrijgevigheid nou goedkeurt of niet, maar ze wil wel dat je het weet.

Deze levensstijl verdampte toen de sigarenrokende Orville, die waarschuwingen van artsen in de wind sloeg, bezweek aan een hartaanval en het gezin zonder inkomsten achterliet. Ik denk dat het zwaarder was voor mijn moeder dat ze het slachtoffer waren van persoonlijk falen dan dat het kwam door de omstandigheden in de wereld. Ma reageerde op het noodlot door zich zorgen te maken over werkelijk alles en te allen tijde de status quo te willen handhaven; een strategie die maar al te goed werkte. Het maakte haar jaar na jaar fysiek immobiel, tot zelfs het zeven centimeter hoge opstapje naar haar voordeur een uitdaging werd. Ik probeer luchtig te doen over de angsten van mijn moeder, maar nu en dan voel ik die verlamming me ook bekruipen op een podium voor duizenden mensen.

Na Orvilles dood en een paar onsamenhangende jaren trouwde ma met een politieagent genaamd Fran. Er is geen beschrijving van Fran in haar memoires. Ze somt alleen pragmatische zaken op: hoe ze een auto aanschaffen, de badkamer opknapt en drie kinderen verwekten. De toon van haar proza verandert niet – hij wordt zo mogelijk nog objectiever – als er een briefje op de keukentafel verschijnt dat meldt dat Fran heeft besloten te vertrekken en niet terug zal komen. Een opeenvolging van verdwijningen: haar vader door

een hartaanval, haar man door een ander soort hartfalen. In de muziek is de terugkeer van een thema vaak een soort troost of genot, maar in het echte leven is dat wat minder het geval.

Ik vermoed dat ik het samenvloeijsel van deze twee verhaallijnen ben: mijn moeder, stuurloos met drie kinderen, mijn vader, verward en (naar je mag aannemen) waanzinnig bronstig in het klooster. Ze kenden elkaar nog van hun jeugd in Chicago en waren elkaar blijven schrijven. Waren ze verliefd? De memoires zeggen er niets over.

Er was geen tijd voor hofmakerij. Ze waren beiden blut en in de veertig. Ze trouwden in Chicago maar in de herfst van 1969 vestigden ze zich in North Carolina, ver weg van de afkeuring van de familie. Mijn pa was destijds pezig, met een fraaie volle kop haar en intelligente ogen. Het haar van mijn moeder was, ondanks haar verliezen, niet grijs geworden. Ze had een enorme, hilarische bril en nog een vage hint van de stijl van een jong meisje. In zijn tijd aan Notre Dame had pa zich bekwaamd in computers en hij werd aangenomen door de North Carolina Educational Computing Services. Een interessant carrièrepad voor een uitgetreden priester – van herder van zielen naar beheerder van ziellose machines.

Die jaren in North Carolina, die voor mijn ouders een nieuwe start waren, zijn voor mij vooral een waas. Mijn broer Josh arriveerde in mei 1972. De eerdere kinderen van mijn moeder begonnen het nest te verlaten. Cathy en Chris naar de universiteit en een huwelijk. Jimmy zat nog op de middelbare school. Ik herinner me alleen maar dat hij hemdloos door de tuin scharrelde. Mijn sterkste herinneringen betreffen de televisie: *All My Children* en *The Price Is Right* 's morgens, als mijn moeder een mysterieus helder glas met bruine vloeistof dronk (geen koffie). Mijn eerste woorden waren

‘slechte Erica’, waarmee ik Erica Kane bedoelde, een van de populairste personages uit de soap-geschiedenis en een van de ‘naarste boosdoeners’ uit de Top 60 van ‘Nastiest Villains of All Time’ van de *TV Guide*.

Mijn ouders schreven mij en Josh in voor een experimentele voorschool, een satellietprogramma van de Duke-universiteit. Ik tekende een ingewikkelde robot in de stijl van tekenaar Dr. Seuss, die op het omslag van een onderwijstijdschrift terecht kwam. Op een dag kleurden onderzoekers op de school onze lunch groen, om te zien of we hem op zouden eten. Josh weigerde om een proefkonijn te zijn; hij liet zijn vuist op het bord vallen en spetterde iedereen onder met knalgroene aardappelpuree. Een leraar gaf pa het advies om me naar een Suzuki-school te brengen, en vioolles te proberen. Het was een uur rijden. Ik werd een kamer ingeleid waar een rij kinderen ‘Twinkle, twinkle’ speelde. Het staat me nog heel helder voor de geest. Hun strijkstokken bewogen heen en weer terwijl ze tegenover een spiegelwand zaten, zodat ieder kind een duet speelde met een diabolisch omgekeerd evenbeeld. Ik kreeg een driftbui die bijna net zo dramatisch was als de aardappelrazernij van Josh, en dat was het dan, voorlopig.

Er waren nog twee andere belangrijke gebeurtenissen tijdens de jaren in North Carolina: de eerste was dat mijn pa een stereo bouwde van een bouw pakket. Hij schafte een album aan dat *The One Hundred Greatest Hits of Classical Music* heette, met leuke tekeningen bij elk muziekstuk. Mijn favoriet was het ‘Hallelujah-koor’. Ik zong het bij een kruidenier en maakte indruk op een bediende (of bracht hem in totale verwarring?). De tweede grote gebeurtenis was dat ma uitgleed op het ijs en haar been brak. Een paar pinnen en ze was weer ter been, maar het gevoel dat ze zelfstandig kon staan kwam nooit meer terug.

In 1975 verlieten we North Carolina omdat pa een aanbod kreeg – een grote carrièreverbetering – om supervisor te worden van een keten van universiteitscomputernetwerken in New Jersey. We belandden in Englishtown, een slaapstad niet ver van Manhattan maar ook weer niet te dichtbij. Ma was haar vriendenkring kwijt en de mogelijkheid om colleges bij te wonen. Pa stortte zich op zijn uiterst belangrijke werk. Het leven was druk – verkeer, omringende huizen –, maar toch ontbrak het aan gemeenschapszin.

Hier worden mijn herinneringen scherper. In de zijkamer stond een bank tegenover een tv, een grote formicatafel en een oude piano. De piano had aanvankelijk geen betekenis – gewoon een bruin stoffig erfstuk. Aan de andere kant van het huis was een formele woonkamer met twee ruime boekenkasten. Voor mij was dit het hart der dingen, een altaar. De boeken waren omringd door iconen: knielende koningen van onyx, een foto van mijn grootmoeder, een dinosaurusei en een kruisbeeld. Tot de titels hoorden historische heldendrama’s, een paar klassiekers, een bijbel, een onverkort woordenboek en een schat aan jaren 70-filosofie, alles van devote religie tot hippie new age: *Jonathan Livingston Seagull*, *Zen en de kunst van het motoronderhoud*.

Mijn gelukkigste momenten bracht ik in kleermakerszit door op de woonkamervloer, in mijn pyjama, verdiept in de onderste plank met alle grammofoonplaten. Ik werkte me door de *One Hundred Greatest Hits*. Zwaaiend in de lucht dirigeerde ik *Air on the G String*, de *Wälkurenritt* en *Peer Gynt*. Verder snuffelend in de stapel vond ik twee freudiaanse orkestplaten die mijn vaders favorieten waren: Saint-Saëns’ *Orgelsymfonie* en Mahlers *Titan*.

Op een dag, anders dan anders, wenkte mijn vader mij op mijn

plek op de vloer om naast hem op de bank te komen zitten. Hij wilde dat we samen naar Saint-Saëns zouden luisteren. Ik nestelde me in de kussens. Ik hoorde diepe bastonen, cirkelend, opstijgend, en weer tot rust komend. Een weifelend thema. Muziek die stoom afblies, op zoek naar een uitgang. Mijn vader mompelde: 'Blijf luisteren.' We lagen op wacht als jagers. Na een duistere en beladen stilte trilden de houten speakers van een enorm C-grootakkoord dat het huis deed schudden in triomf.

'Jezus nogantoe,' zei pa. Ik beschouw dat als mijn eerste echte muziekles. Hij leek zo blij. Er was geen spoor van zijn gebruikelijke knorrigheid.

Dat orgelakkoord verschaftte hem plezier, een dopaminestoot, maar de Mahler-symfonie schonk hem diepere bevrediging. Op zondagmiddagen zong hij vaak zachtjes in zichzelf het grote, koerscherterende slot van de *Titan*, als hij aan tafel in de zijkamer zijn financiën bijwerkte.

Ma hield niet van de Mahler-symfonie, vooral niet van het slot. Ze vond het bombastisch, en zelfs mal. Terwijl pa (nog steeds!) naar

transcendentie zocht, was ma tevreden met overleven. Ze prefereerde lichtere of weemoedige muziek. Ze had niets met heroïsme. Ik kan alleen maar raden naar wat Josh wilde destijds. Warm, koesterend gezelschap waarschijnlijk – maar daarvoor was hij in het verkeerde gezin beland.

Ik was het, zeldzaam genoeg, min of meer eens met ma. Zelfs op mijn zesde vond ik het triomfantelijke einde van de Mahler-symfonie overdreven. Ik hield echter wel van het begin. Ik speelde die opening keer op keer af en voelde me een volwassene als pa me hielp om de naald op het vinyl te leggen en ik probeerde om mijn handen niet te laten trillen. Een seconde of twee geruisloos glijden, wat gekraak, en dan, de beloning: één enkele noot in de snaren. Het voelde nog niet als een orkest. Die noot voelde niet eens als muziek – het was alleen maar geluid. Boven op dat geluid werden donkerder geluiden gelegd. Maar daarna keerde de originele kaalheid terug, nu nog spookachtiger omdat ze afwezigheid bevatte, een nabeeld van wat ze verloren was. Mijn geest werd vaak aangetrokken door die openingsnoot, een ding dat niets vertegenwoordigde. Het deed me huiveren maar toch kreeg ik er geen genoeg van.

Ik zat nu op de basisschool. In de pauze stal iemand mijn lunchgeld dus toen het lunchtijd werd rende ik naar de cafetariabalie om tegenover alle leerlingen een huilerige, wraakzuchtige monoloog af te steken. Ik smeekte ze om hun hart te laten spreken en mij mijn dollar terug te geven. Het hoofd kwam en praatte me weg van de microfoon. Dit was slechts een van diverse incidenten, verklaarde mijn onderwijzeres in een gesprek met mijn ouders. Ik las de hele tijd en maakte geen contacten. (Voor mij klonk dat volkomen logisch. Boeken sloegen je minder snel dan andere kinderen deden.